

ШЫН

№ 38
(18000)

2011 чылдың
апрель 7,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Иинтилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Электроннуг эрге-чагырга

БОТТАНЫП ЭГЕЛЭЭН

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы Дина Ивановна Оюн пятницада, апрель 1-де, Кызыл хоорайның социал политика талазы-биле департаментизинге ында күрүне ачы-дузаларын чедирип турарының дугайында сонугарга четкен.

Бистиң республика — чеже-даа ациялыг субъект болуп турар, электроннуг эрге-чагырганы бодунун девискээринге (2009 чылда) боттандырып ээниң бирээзи. Кызыл хоорайның социал политика талазы-биле департаментизи чонга кал чергелиг 20 ачы-дузаны ирип турар. Маңаа чаа божан ерден эгелээш, назы-харыды берген хамаатылар ол ачыларны алыры-биле кээп турар. ыг ачы-дуза ап турар кижилерге эвес чурттакчылыг республиканың чартык кези — тодаргаа, 140 муң кижилер, оларның к чартыгы — Кызыл хоорайда. электроннуг азы автоматтык информация четкилер (АИС — лаарга АИЧ) социал төлевириниң алыкчыларының чаңгыс элер банкызын тургузарын; электроннуг хуу дептерлер дол-рын; санаашкыннарны, төле-риниң эде санаашкыннарны болгаш дүрген кылырын; атыларны хүлээп алырының ымчалыг хевирлерин чедип арганы берген. Чижээ, ам бир дуза алыр күзелдиг келген аты өске-өске килдистерден акалар чыып халып турбас, күргүзүлгелер компьютерге келир. Бистиң департаментиге чедип ан хүнүвүсте хүлээп алышкын ан-езузу-биле чорутпас хүн

турган, ынчалза-даа кирип келген кижилер бөрүзү радио, солуннун ме-дээлерин кончуг тода дыңнаан. Ол караа четпес болгаш кылаштары багай болгаш чаңгыс черге олуруп алгаш, медээни кончуг таптыг дыңнап ап болур кижилерге дыка таарымчалыг.

Кызыл хоорайның социал поли-тика талазы-биле департаментизи-ниң даргазы Е.Вусатая чамдык фе-дералдыг хоойлуларның күш чок болганы-биле холбаштыр элээн каш ачы-дузаларны 2007 чылдан бээр чедирип эгелей бергенин та-йылбырлап тура, чуртталга-комму-нал ачы-дузалары дээш төлевир-лери улам тодаргай чугаалады:

— Бо төлевирлер дээш орул-газы четпес хамаатыларга дуза-ламчы акшаларны чорударга бис ону хамаатының банкыда агар санынче шилчидип турган бис. Ол акшаларның чамдыгы сорулга-зының аайы-биле ажыглаттынмайн барып, ЧКАА албан черлеринин өрөзи өзүп-ле турар байдалды өөренип көргөш, бис хамаатының агар санындан ол акшаларны чуртталга-коммунал ачы-дузалары дээш тыртып аппаарының дуга-йында керээни хамаатылар болгаш Сбербанк салбырлары-биле чарган бис. Оон түңнелинде эрткен чылын 27,5 млн. рубльди тырткан болза, эрткен ийи айларда 7,8 млн. рубльди тырткан.

Меңээ эки билдинген болгаш

чоок айтырыг — социал стипендия алыр студентилер бээр справка чорудуп турбас, ол өөренип турар хоорайындан тускай терминалдар дамчыштыр оон өг-бүлезинин орулганы чедишпес болгаш аңаа социал стипендияны бээрин док-тааткан дугайында медээлерни ал алыр аргалыг апарган. Иниитизи-биле 35 ажилчын олутту компью-тержиткен дериг-херекселдер-биле хандырган, чоннун кээп турары-ның саны өскөн...

Кызыл хоорайның социал поли-тика талазы-биле департаменти-зиниң ажил-чорудулгазы-биле таныштырарга мындыг.

Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө

ямызының сайыдының оралак-чызы Орланмай Дадар-ооловна Кууларның дыңнады-биле алырга, кожууннарда электроннуг ачы-дуза чедирер талазы-биле ажил чоруп турар, оон хевирлериниң та-лазы-биле өөредиглиг семинар-ларны чорудуп турар. Тере-Хөл кожуундан аңгыда, шупту кожуун-нарда дерип кылдырган.

— Электроннуг ачы-дузаларның дүргенин болгаш тодаргайын ажил-амыдыралым аайы-биле көрүп чор мен, ынчалза-даа көдээ черлерде чырык өже бээр, Интер-нет харылзаазы үстү бээр деп чүүл-дер бар болгай, ынчан канчаарлы? — деп айтырыгны салдым.

— Кызыл хоорайда шупту чүүл-

дерни баш удур кылган, ындыг чү-ве турбас — деп, Екатерина Вуса-тая чугаалады.

— Ону болдурбазын бодап, электри станцияларын садып алы-рын сүмелеп турар бис, а аргажок берге байдал тургустуна берзе, эрги турган байдалда ышкаш, хол-биле бижиб бээр аргаларны көрүп турар — деп, Дина Ивановна ха-рыылады.

Чигинип турар кижилер бар-даа чадавас, а мен электроннуг эрге-чагырга бистиң республика-выста бодунун эге базымын кылган деп санаар мен.

Айлаң ДАРЖАА.
Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУН
тырттырган чуруу.

ЭРТКЕН ДӨРТ ЧЫЛДЫҢ ДУРГУЗУНДА...

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы албан-дужаалга Шолбан Кара-оолдун томуратканындан бээр дөрт чыл эрткен. Ол үениң дургузунда Чазактың канчаар ажылдаанынга хамаарыштыр номчукчулар боттарының бодалдарын билеридип, редакцияже чагааны бижиб турар.

Бизнесче сагыш салып турар

Республиканың социал-эконо-мик амыдыралына сөөлгү дөрт да көскү өскерлишкиннер бар. Найысылалды безин чи-ке көрээлинер: хой квартира-бажыңнарның капитал септелге-кылган-дыр, амгы үениң эштер-ейинн тудуп турар, стадионну чаарты септээн... Биче болгаш ортумак бизнесче ачтын сагыш салып турарын эки санаар херек. Оон деткимче-эрткен чылын боттарывыс көр-үс. Ынчан бизнес-төлевилелдер курузунга киришкеш, Тыва Республиканың Чазааның Даргазы-аңык сайгарлыкчыларга

саналы-биле бо чылды Тус чернин бараан бүдүрүкчүлериниң чылы кылдыр чарлады. Ол дээрже чаа бүдүрүлгелериниң ажыттынары, чаа-чаа ажылдаар черлериниң тургустунары, чаа школаларны, уруглар садтарын, культура албан черлерин, спорт оран-савазын тударына акша-хөреңгиниң бюд-жетке кирери-дир. Бистерден улуг эгелекчи чорук, быжыг туруш, са-гынгыр-тывынгыр болуру негетти-нип турар, чүгле ынчан салдыган акша беримчелиг болур.

Моон соңгаар Чазакка бюро-кратиядан ам-даа адырлырын, боттарының херээн ажыдып алыр дээн кижилерге улуг деткимчелиг болурун күзээр-дир мен.

Чуртталга бажың- нары немешкен

Меңээ, дөрт кижилег өг-бү-лениң ээзинге, республиканың Чазааның чуртталга бажыңнарының айтырыын херек кырында шит-пирлеп турары өөрүнчүг болуп турар. Республикавыстың дотация ап турары, оон кырынга делегей кризиси база немежил келгени берге болуп турза-даа, кижилер-ниң чуртталга байдалын экижидер дээш акша-хөреңгини тып турар-дыр. Кызылдың төвүнде он-он чыл туруп келген эрги казанактарның бустунуп, оон элерин чаагайжыды туттунган квартираларже көжүрүп турарын көөрге безин магаданчыг.

Көдээде база чуртталга ба-жыңнарын хойну тудуп турар апар-ган. Ол база Чазактың деткимче-дир. Кижиге чурттаар оран-сава-ның ужу-дузанын кым билбес боор. Ол айтырыгның нарынын бодум көргөн мен. Чуртталга бажыңын садып алыр дээш ипотека чазызын алганы-биле улуг че-...

хандыраарының федералдыг тускай сорулгалыг программаның ки-ришкенивис оон-даа артык че-дишкенивис болур. Оон ачызында ипотека төлевирин хуусаа бетинде үзе төледивис, ам бажыңы-биле бүрүн эргелиг ээлери бис. Фе-дералдыг программаны кады акшаландыраар херекке Чазактың киржилгезиниң ачызы деп санаар мен, аңаа эвээш эвес акша-хөреңги үнгөн болгай.

Омак САТ,

№ 1 эдип чазар колонияның
ажылдакчызы.
Кызыл хоорай.

Тудуг индустриязын катап эгелээн

Амгы Чазактың ажил-чорудул-газының кол угланышкынын Тываның тудуг индустриязын катап тургусканы деп санаар мен. Чөп-түг-даа, өске-даа чылдагааннар турбуже, ол оруундан Чазак өс-кээр баспайн келген. Оон чижээне сөөлгү чылдарда ажылы дыка идепкейжэн бистиң тудуг органи-зациязын хамаарыштырып көрейн.

Бюджеттен акшаландырган эвээш эвес объектилерниң аразына Кызыл хоорайның Улуг-Хемниң ол чарында №8 школаның тудуу база кирер.

Демир-бетон кылыглар заво-дун катап ажылдадырына Чазак-тың Даргазы боду дузалашты. Ол дээрже ажылдаар 60 олуттарның тургустунганы, тудугнуң хуусаа-зының кызырылганы, он-он өг-бү-лелерге амыдыраар акша орулга-зының кирип турары-дыр.

Хоорайның дыка хой кудумчу-ларын чартып кылганын Кызыл-дың чурттакчылары эскерип тур боор.

Эки чүүлдерге өскерилгелер хой деп коллективтиң саналын чугаалазымза, частырыг болбас. Кара чаңгыс күзеливис: туттунуп турар объектилерниң акшазын чогуур үезинде шилчидери. А бистер тудугну чогуур хуусаа-зында эки шынарлыг кылдыр тудуп доозар бис.

Владимир ГАВРИЛЕНКО,
«Жилье» КХН-ниң чиңгине
директору.

ТЫВА. Өзүдениң базымнары

ЭРТЕНГИ ХҮНЧЕ БҮЗҮРЕЛ-БИЛЕ

● База бир биче бүдүрүлгө ажылын эгелээн ●

Дугуржуп алган үеде болчол алган черге чеде бергеш ужуражыр дээним кижиниң өрзөлинче кире бердим. Мени кижиниң назынының орту хире дээр ийик бе, харназынныг кижиниң уткуп, стол чанында сандайже «Олуруңар» деп чалады. Кабинетте менден өске ийи эр кижини база бар болду. Олар кабинеттин ээзи-биле чугаалажып турлар:

— Таарышпайн баар эвес бе?

— Чүү чүве таарышпайн баар чүвөл? Чүнүн дугайында чугаалап турарың ол?

— Мээң ажылдаарым силерге таарышпас хире.

— Чүнүн дугайында чугаалап турарың орта билбейн тур мен. Бис ийивистиң аразында чаңгыс таарышпас чүүл турган болгай (адын адап турар). Ол дээр — водка, а сен оон адырлып алдым деп тур ышкажыл сен. Ынчап кээр аравыста чөрүлдээ турбас ужурулуг, азы сенээ мээң саналдап турарым ажыл, оң төлевири таарышпайн тур бе? Ол дээр эге дээрзинде шалың-дыр, оон ыңай ажылдың хемчээли улгадырга, шалыңың база улгады бээр болгай. Ол дээр чаа эгелеп турарың ол-дур. Чүнү-даа болза шенээр, эгелээр-ле болгай. Че канчаар болдун, азы бодундан чөгөнип турарың ол бе?

— Чок, эгелээр мен...

— Ындыг болза, билдириш-кинден кирип каг.

Шак мындыг хөөннүг чугааның херечизи болганымга эпчосунга, пат-ла турумда, кабинеттин ээзи: «Далажып тур силер бе? Чугаавыс эгелээр бис бе? Сонуургаан айтырыгларыңар салыңар-ла, че» диди. Үе хилис эрттиреринге хөөн чок кижиниң деп чүве билдингир. Ол ышкаш улус-биле хостуг, ажык чугаалажып чаңчыкканы база илден. Келген черим — «Аргыяш болбаазырадыр «ТТ» фирманы» КХН-ниң оран-савазы, а ужуражыр дээним кижини оң удуртукчузу — Анатолий Анатольевич Сапожников — Тыва Республиканың Чазаның республикага туризм адырын сайырадырынга күрүнө деткимчезин көргүзери-биле хуу сайгарлыкчылар аразында бизнес-төлевилелдер конкурсуна тиилээш, Бии-Хем кожуунда «Веселая» турбаазаның тудуун уламчылаары-биле, бир миллион беш чүс муң рубль түннүг сертификатты холунга алган ажыл-херекчи кижини. Оон ажыл-чорудулганың дугайында номчукчуларга сонургадыры-биле мында келгеним бо.

Анатолий Сапожников күш-ажылчы намдарын 15 харлында-ла мастерниң дузалакчызы кылдыр эгелээн мен деп турар. Тускай дооскан эртеми чок, школаның чүгүл 8 класын өөрөнгөн. Арга-ыяш адырынга ажылын ол өөнүн ээзи Тес-Хем кожууннуң Шуурмакка хуваалда езугаар башкылап ажылдай бергени-биле ол суурнуң арга-ыяш болбаазырадыр черинге техниктиг удуртукчу, азы өскээр чугаалаарга, кол инженери кылдыр эгелээн. А бодунуң хуу бүдүрүлгезин ол 1991 чылда ажыдып алган.

Ыяш белеткээр, дилер ажыл-чорудулганы бүдүрүлгө республиканың Каа-Хем кожуунунда боттандырып турар база Бии-Хемде, 106 дөрбелчин метр шөлдүг черде «Веселая» турисчи баазаның тудуун база эгелеп турар, оон аңгыда ук фирма чагыч езугаар кайгамчык шевергин бажың эт-севин, чазанылга херекселдерин дыт ыяжындан кылып турар. «Веселая» (чурукта) турбаазага 30 аңгы-аңгы хевириниң, улуг өртек-тигден эгелээш эконом класска чедир бүрүнү-биле ыяштан кылган, бичежек, борбак бажыңнары туттунар. Оон аңгыда өскеде аңаа чунар-бажыңнар дээш, оон-даа өске дыштанырынга таарымчалыг тудуларны кылып. Ынчалзажок баазаның кол дыштаныр чери болгаш онзагай талазы — дагдан баткан тускай хаактаар орук болур. «Баазаның төлевилелин тургузарда өске регионнарның ол талазы-биле арга-дуржулгазын өөренип, шинчилеп көрдүм. Оон түннелинде оларның кайызынга-даа дөмей эвес, бодунуң тускай төлевилелимни тургузуп алдым. Дагдан бадар хаак оруунуң турар девискээрин белеткеп алган бис. Ам чүгүл ынаар чедер тускай көдүрер чүүлдер (подъемник) негетинип турар. Ол талазы-биле республиканың удуртулгазы дузалаар боор дээрзинге идегеп тур мен. А арткан ажылдарны шуптузун кылыптып шыдаар бис дээрзинге бүзүрээр мен — деп, Анатолий Анатольевич чугаалап турар.

— Удавас бүгү Сибирь-биле ажылдап турар John Deer америк компанияның ыяш белеткээр улуг күчү-күштүг, 10 млн. рубль өртек-тиг техниказын лизинг-биле алыр бис. Ону республи-

ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оол «АБФ «ТТ» фирманы» КХН-ниң удуртукчузу А.А. Сапожниковка 1500 млн. рубль түннүг сертификатты тыппып турары.

каның Экономика яамызының киржилгези-биле федералдыг болгаш республика бюджетиниң күсели-биле ап турарывыс ол. Маңаа хамаарыштыр Кызылдың мэри В.Т. Ховалыга хоорай чагыргазының өмүнээзинден деткимчени көргүскени дээш четтиргеним илередир-дир мен. Ук техниканы ажылгалга киригени-биле бистиң бир чылда белеткеп турган ыяжывыстың хемчээли 25 катал көвүдөй бээр. Ол биске улуг дөгүм — деп, ол немеп кагды.

Шынал-ла, турбаазаның турар чери Кызылдың чурттакчыларынга кончуг таарымчалыг, хоорайдан ырак эвесе, чурумалдыг бойдустуг Веселый артының чоогунда. Дыштаныр хүннерде өг-бүлөзи-биле арыг агаарга, таарымчалыг байдалга, ылаңгыя улуг эвес өртек-биле кым дыштаныксакас деп? Ол талазы-биле сайгарлыкчы, шынал-ла, часпайн турар деп бодаар мен.

— Ажылыңарда бергедежип турар чүүлдеринер бар бе, Анатолий Анатольевич? — деп айтырарымга, ол шак мынчаар харыылады:

— Бодунуң хуу херээн эгелеп ажылдаары — дыка улуг харыы-салга-дыр. Ону чүгүл амыдырал дээш кызыл, эрес-кежээ, бедик тура-соруктуг кижилер чүктөп шыдаар. А амгы үеде шак ыңдыг шиниктиг кижилер ховар, чижек кылдыр оларга мен бистиң чазаныкчывыс Олег Оолакович Ондарны хамаарыштырып болур мен. Бо үеде кижилерниң хей кезини азырадыкчы хөөнгө алзып алган, амыдырал-чурттагында кандыг-даа чүткүлү чок. А оон аңгыда арагага хандыкшыры

база бар. Мырыңай чаа оон херечизи болдунар. «Мен база байшырак чурттаайн, мен чоонган мен» деп, «ак адааргал» дээр ийик бе, сеткил-хөөннүг, бурунгаар чүткүлдүг чурттап чоруур кижилер эвээш. Аныяктарның күш-ажылга хамаарылгазы база шын эвес. Ынчангаш бүдүрүлгөде ажылчынарывыс доктаавас-тыр, эки дизе, бир ай ажылдааш, ол-бо чылдагаан тыпкаш, азы болза, арагалай бергеш, ажылынга көзүлбейн баар. Ол бистиң ажылывыска шаптык кадып, улуг чарыгдалдарга таварыштырар-дыр. Оон артканы-даа ажырбас. Эрге-чагырга органнары биске, хуу сайгарлыкчыларга, база ээ көрүнүп эгелээн. Бо чылды тус черниң бараан бүдүрүкчүлериниң чылы кылдыр чарлааны, бизнести деткиргө күрүнениң орулгалары көвүдээр деп билиштин турум чери ээлеп эгелээн дээрзинге бүзүрелди оттуруп турар. Бергелер бар, ынчалзажок оларны ажып эртер ужурулуг бис. Мен, бодум хуумда, «Эртенги хүн бөгүнгүзүңгө көөрдө, улам эки болур» деп, кыйгырыг-биле чурттап чоруур кижини мен.

Ынчап кээрге удавас кызылчылар хоорайдан ырак эвес, бойдус-чурумалдыг черге, моон мурнундагы дег черликтеп эвес, а амгы үениң таарымчалдыг байдалында дыштаныр аргалыг болур-дур. Аңаа өөрүвөс аргажок. База ол ышкаш номчукчуларга Анатолий Сапожниковтан үлегер ап, эртенги хүнче бүзүрел-биле көөрүн сүмөлөксээн ийик мен.

Аяна БИЧЕ-ООЛ чугаалашкан.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУН тырттырган болгаш хуу архивтен алган чуруктар.

Бүдүрүлгениң кылып турар эт-севи.

«Веселая» турбаазага шак-ла мындыг 30 бажыңчыга турар.

Хүннүн мед.

СТИПЕНДИ
ТЫВЫСКИ

Сураглыг сп
Лориса Ооржак
Опан Сатка сти
Тываның Чазаны
Ол ийи спортчуга
рубль түннүг стипенди
алган документини пар
2011 чылдың декабрь
төлээр. Бо айтырыгны
лынга көрүп турда Ты
тыңы Шолбан Кара-оол
Олимпий командазын
галыг, делегейге сура
чу дээди хөй-хөй ша
чаалап алган спортчул
кен эвээш-биче дет
дээрзин айткан.

АНЫЯКТ
ЧАЗААНЫ
БАШТЫН

ТР-ниң Аныякт
риниң болгаш сп
биле яамызыны
Уран-кыс Ондар
лынга Тываның
чазаның чаа
таныштырган.

Бирги составтын
линиң хуусаазы доо
баштыңа Буян Вла
Сарыглар сонгуктан. О
да төрүттүнгөн, Кызы
тың ортумак школазы
Новосибирскиниң күр
ситединиң аныяктар бо
политика институтунче
2010 чылда ону дооск
кадрларны эде белетк
оларның билин бедид
ка ажылдап турган, Ты
не университединиң ас

ТЫВАНЫ
ИВИЛЕРИ
СОНУУРГАЙ

Тываның ивил
сияның зоопаркы
Красноярскиниң д
баазасы сонуурга
«Абаканский» зоо
ваның ивижилери Сонг
риниң «терели» болу
ивилерин дамчыдып б
дын иви ивижилер ту
башты Хакасияның най
чедирип берген. Турла
ны Светлана Самбу-Д
чугаалап турары-биле
канның зоопаргында
дыг дилегни Краснояр
«Ергаки» бойдус пар
гыргазы кириген.

ЧУРТТАКЧЫ
0,96 ХУУ КӨВ

2010 чылда эрткен
сияның чизезиниң ба
нелдери-биле алырг
ликаның чурттакчы чо
бүдүн чыл дургузунд
өскөн болгаш 2011 чыл
1-ниң байдалы-биле
кижи болган. А бүдүн
далы-биле ол-ла чыл
Россияның чурттакч
саны 0,03 хуу, азы 48,
санынга кызырылган б
Тывастаттын дыңна
биле алырга, республи
такчы чонунуң суурлар
же көжер чоруу уламч
Республиканың чуртта
ниити түнүнден хоора
саны 53 хууну тургузуп
иштинде Тываның най
109906 кижини чурттап
такчылар саны-биле
черде Кызыл кожуун
кижи, дараазында Чөөн
19921 болгаш Улуг-Хем
19262 кижини. Эң-не э
санның чурттакчылыг
дери берге Тере-Хөл к
ган. Мөңгүн-Тайгада
Тожуда 6020 кижини чур
Республиканың чуртта
тургузуунуң талазы-би
чуртун байдалы-биле
эр хиндиктиг кижилер
145957 кижини били
чурттакчы

Тыва Республикага электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандылар талазы-биле штабтың составына өскерилгелер кириеринин дугайында

1. 2008 чылдың май 20-де Тыва Республиканың Чазааның Даргазының №78 Чарлы-биле бадылааны Тыва Республикага электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандылар талазы-биле штабтың составына өскерилгелерни дараазында эдилгелер биле бижип кириер:

"Тыва Республикага электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандылар талазы-биле штабтың составы

Ш.С. Иргит — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, удуртукчузу;

К.Б. Сагаан-оол — Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды, удуртукчунун оралакчызы;

В.И. Пешкуров — "Тываэнерго" ААН-ның чингине директору (дугуржулга езугаар), удуртукчунун оралакчызы;

М.Д. Ондар — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Аппарадының энергетика инфраструктуразының тудуунун болгаш үлетпүр эргелелин килдис начальниги-дузалакчы, секретары;

А.М. Адыгбай — Росбодусхайгааралдың Тыва Республика талазы-биле эргелелин удуртукчузу (дугуржулга езугаар);

Э.Д. Байыр-оол — Россия Федерациязының Хамааты камгалал херектеринин болгаш онза байдалдар талазы-биле яамызының Тыва Республикада Кол эргелелин начальниги (дугуржулга езугаар);

А.М. Бушуев — "Тываэнерго" ААН-ның чингине директорунун хүлээлгезинин күүседикчизи (дугуржулга езугаар);

О.В. Доржу — Тыва Республиканың саңхөө сайыдының оралакчызы;

В.В. Иванов — "Регионнар аразының "Сибирь" четки хуваалда компаниязы" ААН-ның чингине директорунун техниктиг айтырыглар талазы-биле оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Г.Д. Куулар — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Аппарадының девискээр хөгжүлдери болгаш хамааты ниитилер черлери-биле кады ажалдажылга эргелелин начальниги;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле К.А.Смелыхты шаңнаарының дугайында

Республиканың күүсекчи органның хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының башкарыкчы специалисти Клавдия Афанасьевна

Тыва Республиканың ортумак профессионал өөредилгениң «Республиканың медицина колледжизи» күрүнениң ниити билиг албан черинин

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

2009 чылдың июнь 15-те Тыва Республиканың Чазааның №256 доктаалына өскерилгелер кириеринин дугайында

2011 чылдың февраль 19 №119 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

2009 чылдың июнь 15-те Тыва Республиканың Чазааның "2009 чылда Тыва Республиканың девискээринге хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин кылып чорударының талазы-биле республиканың

адресиг программазын бадылаарының дугайында" №265 доктаалына кириер кылдыр мында кошкан өскерилгелерни бадылаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың февраль 19-та №119 доктаалы-биле бадылаан

2009 чылдың июнь 15-те Тыва Республиканың Чазааның "2009 чылда Тыва Республиканың девискээринге хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин кылып чорударының талазы-биле республиканың адресиг программаны бадылаарының дугайында" №265 доктаалына

КИРИГЕН ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

1. Доктаалдың 2 пунктунга:
"66593265" деп саннарны "65816113" леп саннар-биле солур;
"2009 чылда лимит-60132477 рубль" деп сөстөрни "2009 чылда лимит-59355325 рубль" деп сөстөр-биле солур;
"7487749" деп саннарны "7375050" деп саннар-биле солур.

2. 2009 чылда Тыва Республиканың девискээринге хөй квартиралыг бажыңнарга

капитал септелге чорудар талазы-биле республиканың адресиг программасына (моон сонгаар-Программа дээр):

1) Программаның паспортунга:
а) "Үлүггелжип акшаландырышкынның хемчээли болгаш дөстери" деп бөлүкте:
"85865,760" деп саннарны "84798,566" деп саннар-биле солур;
"60132,477" деп саннарны "59355,325" деп саннар-биле солур;

ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Кадык камгалал адырынга ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты башкы Нина Ивановна Пахомовага тыпсыр.

Кадык камгалал адырынга чедишкенири болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазааның

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел биле Н.О. Охемчикти шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем ажилдакчыларының күш-ажылчы эргелерин камгалаарының талазы-биле идепкейлиг профэвилел ажил-чорудулгазы дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Россия Федерациязының улус өөредилгезинин болгаш эртем ажилдакчыларының проф-

ның Даргазының Хүндүлел биле улус лаборант Зинаида Иргитовна шаңнаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2011 чылдың март 21
№ 35

эвилелин регион салбырының Надежда Ондаровна Охемчикти Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2011 чылдың март 22
№ 36

Россияның Башкы чылы-биле холбаштыр өөредил адырының ажилдакчыларын шаңнаарының дугайы

Өөредилге адырынга ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты күрүнениң «Тыва Республиканың күрүне лицейи» ниити билиг албан черинин эге класстар башкызы Наталья Федоровна Иконниковага; күрүнениң «Кызыл-Арыгның тускайжыттыг (коррекция) VIII хевирниң ниити билигннн школа-интернады» өөредилге албан черинин директору Клара Ивановна Комбуга; Тыва Республиканың Өвүр кожунунун «Солчурнун ортумак ниити билигннн школазы» муниципалдыг ниити билиг албан черинин биология башкызы Сюр-оол Делгеревич Монгушка тыпсыр.

Өөредилге системазынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле «Кызыл хоорайның № 9 гимназиязы» муниципалдыг ниити билиг албан черинин музыка башкызы Байланмаа

Тойлуевна Айдын-оолду; Тыва Республиканың Бии-Хем кожунунун «Туран» № 2 ниити билигннн ортумак школципалдыг ниити билиг албан чер болгаш обществознания башкы Михайловна Дамчайны; Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожунунун «Ак-Та» билигннн ортумак школазы» ни албан черинин эге класстар башкысы Дужук-ооловна Кунгаа; Республиканың Каа-Хем кожунун Сеп суурнун Ю.А. Гагарин ат билигннн ортумак школазы» му ниити билиг албан черинин дир өөредилге-кижизидилге тал оралакчызы Татьяна Влади Спрыгинаны шаңнаар.
Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2011 чылдың март 22
№ 37

Россияның Башкы чылы-биле холбаштыр Тываның университетинин ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Педагогика кадрларын белеткээринге ачы-хавыяазы болгаш дээди профессионал өөредилге системазынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле өөредилге адырының хоочуну Арбычыга Салчакович Даржааны шаңнаар.

Дээди профессионал өөредилгениң системазынга ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты эге болгаш школа назыны четпээннерин өөредилгезинин педагогиказының болгаш методиказының кафедрасының доцентизи, педагогика эртемнеринин кандидады Кандармаа

Даваадыровна Даваага; Ф кафедрасының эргелекчизи, доцент эртемнеринин кандидады Романович Фельдманга тыпсыр.
Дээди профессионал өөредилге системазынга хөй чылдарда ак ажылы дээш Тыва Республиканың Даргазының Хүндүлел биле Кызылдың педагогика колледжизи Олга Микер-оолов шаңнаар.
Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2011 чылдың март 22
№ 38.

"республика бюджет-7487,749" деп сөстөрни "республика бюджет-7375,050" деп сөстөр-биле солур;
"Программаның киржикчилери-7491,458" деп сөстөрни "Программаның киржикчилери-7367,474" деп сөстөр-биле солур;
"4293,288" деп саннарны "4239,929" деп саннар-биле солур;
б) "Күүселдениң чедип алдынар түңнелдери" деп бөлүкте:
"55" деп саннарны "54" деп саннар-биле солур;
"187,165" деп саннарны "179,635" деп саннар-биле солур;
2) Программаның 5 кезээнде:

алдыгы абзацта "85865,76" деп саннар-биле солур;
"84798,566" деп саннар-биле солур;
"66593,265" деп саннарны "65 саннар-биле солур;
"60132,477" деп саннарны "593 саннар-биле солур;
чедиги абзацта "7487,749" деп саннар-биле солур;
"7375,050" деп саннар-биле солур;
сески абзацта "7491,458" деп саннар-биле солур;
"7367,474" деп саннар-биле солур;
тоску абзацта "4293,288" деп саннар-биле солур;
"4239,929" деп саннар-биле солур;
3) Программаның 6 кезээнде:

Тыва Республикада чуртталга бажыңнарының капитал септелгезинин акшаландырышкынының ХЕМЧЭЭЛИ

Акшаландырышкынның дөстери	2009 чылда шупту	Ооң иштинде:	
		2009 чылда	2008 чылда
Шупту	84798,566	76136,740	86
Фондунун акша-хөреңгизи	65816,113	59355,325	64
Республика бюджет	7375,050	7375,050	
Тус чер бюджеттери	7367,474	5166,436	22
Чуртталга бажыңнарының эзлеринин акша-хөреңгизи	4239,929		

"2011-2013 чылдарда Тыва Республикага туризмни сайзырадыры" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында 2010 чылдың декабрь 23 №595 Кызыл хоорай

Туризмни сайзырадыр талазы-биле политиказының күүселдезин хан-дар, иштики болгаш делегей туризмниг бээр, республикага таарымчалыг бай-дары болгаш туризмниң инфраструкту-ра тургузар сорулга-биле Тыва Респуб-

ликаның Чазааның доктаадыры болза:
"2011-2013 чылдарда Тыва Республикага туризмни сайзырадыры" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаар.
Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2010 чылдың декабрь 23-те Тыва Республиканың Чазааның №595 доктаалы-биле бадылаттынган

"2011-2013 чылдарда Тыва Республикага туризмни сайзырадыры" республиканың тускай сорулгалыг программазының

ПАСПОРТУ

Программаның ады — "2011-2013 чыл-дарда Тыва Республикага туризмни сайзы-радыры" республиканың тускай сорулгалыг программазы (моон соңгаар-Программа-зы)

Программаны ажылдып кылыр дуга-да шийитир хүлээп алган хүн-Тыва Рес-публиканың Чазааның 2010 чылдың июль 7-2011 чылда республиканың тускай со-рулгалыг программаларының төлөвилелде-ажылдал кылырының дугайында" №164-адыны

Программаның күрүнө чагыкчызы-Тыва Республиканың Экономика яамызы

Программаның кол ажылдал кылыкчызы Тыва Республиканың Экономика яамызы

Программаның сорулгазы-регионнун ил-экономика хөгжүлдэзин хандырып ар Тыва Республиканың сайзыралының

а бир угланышкыны кылдыр туризм дрын сайзырадыры

Программаның күүседир чүүлдери-ни болгаш өске черден келир туризмни

сайзырадырынга чогумчалыг байдалдарны тургузары; туризмниң инфраструктуразын

сайзырадыры, туризмниң материалдыг азын чаартырынга идиг бээриниң та-

а-биле комплекстиг хемчеглерни ажыл-кылыры; туризм чорудулгазын регион-

аразының болгаш чурттар аразының ичинче көдүрери; республикага чо-

налыг турисчи-дыштанылга байдалды өлөп тургузарынче утланган идепкейлиг

амаа ажыл-чорудулгазын кылып тур-дары; кожа регионнар болгаш чурттар-

а кады ажылдажылга

Программаны күүседириниң хуусаа-зы-2013 чылдар

Программаның күүседикчизи-Тыва Рес-публиканың Экономика яамызы

Программаның кол-кол хемчеглери-ту-маадырынга инвестиция тыпсыры; туризм

чорудулгазын сайзырадыры болгаш шына-а бедидери; туризмниң перспективтиг

вырлерин деткири; Тыва Республиканың

ишчи аргазын улгаттыралы

Программаның акшаландырышкы-ның хемчээли болгаш дөстери-Тыва Рес-

публиканың республика бюджетиниң акша-

хөреңгизиниң күсели-биле Программаны акшаландырышының ниити хемчээли 268370 муң рубль, оон иштинде: 2011 чылда-65000 муң рубль; 2012 чылда-103475 муң рубль; 2013 чылда-99895 муң рубль.

Программаның хемчеглериниң акшалан-дырышкыны Тыва Республиканың рес-публика бюджетиниң аргаларын барым-даалап чыл санында эде көрүп болур

Программаның индикаторлары болгаш көргүзүлгери-Программаның күүселдезиниң хандыра чүүлдери: даштыкы туристерниң келирин 50 хуу көвүдедири, азы чылда туристер санын 1500 чедирери болгаш

Россияның туристерин-120 хуу азы чылда 37200 чедирери; туризм индустриязының чаа тургустунган болгаш калбарган бүдүрүл-гелеринге 20-ден 100 чедир ажылдаар олут-

тарны тургузары; туризм ажыл-чорудулга-зындан республика бюджетинче кирер үндүрүг орулгаларын 4000 муң рубль чедир көвүдедири; туризм индустриязын сайзы-

радырынга кирир инвестицияларны 1,5 катап улгаттыралы

Программаны күүсеткен соонда чедип алдынар чүүлдер-Программаның хемчегле-рин күүсеткен соонда Тыва Республикага чедип алдынар чүүлдер болза:

Туризм ачы-дузазының рыногунга Тыва Республиканың сонуурганчыг ат-алдарын

тургузары болгаш регионнун туризм чору-дулгазынга негелдениң өзүлдэзи; туризмге

болгаш дыштанылга адырынга ажылдаар черлериниң көвүдээри; кожа регионнар бол-

гаш чурттар-биле кады ажылдажылганың сайзыралы, туристерниң кээриниң көвү-

дээри; республикага чаа тургустунган ту-ризм бүдүрүлгелериниң орулгаларының болгаш бүгү турисчи бүдүрүлгелериниң орул-

галарының көвүдээриниң күсели-биле ту-рисчи ажыл-чорудулгадан республика бюд-жединче үндүрүг кирилдези улгадыр;

туризм адырын хөгжүдөр талазы-биле республика сонуурганчыг регионнарның санынга кирер

Программаның күүселдезинге контроль-ду организастаарының системазы-Про-грамманың күүселдезинге контрольду Тыва

Республиканың Чазаа боттандырал.

2011 чылда Тыва Республиканың девискээринге Россия Федерациязының хамаатыларынга халас медицина дузазын көргүзериниң күрүнө магадылалдарының программазын бадылаарының дугайында

2011 чылдың март 4 №164 Кызыл хоорай

Хамаатыларның кадыкшылын камга-аарының дугайында Россия Федерация-зының хоойлужулгазының үндезиннерин-е, 2010 чылдың октябрь 4-те Россия Феде-рациязының Чазааның "2011 чылда Россия

Федерациязының хамаатыларынга халас медицина дузазын көргүзериниң күрүнө

магадылалдарының программазының ду-гайында" №782 доктаалының 3 пунктузунга

туштур Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2011 чылда Тыва Республиканың де-вискээринге Россия Федерациязының хама-атыларынга халас медицина дузазын

көргүзериниң күрүнө магадылалдарының программазын бадылаар.

2. Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Тыва Республиканың ажылдавайн турар

чурттакчыларының ыяап-ла медицина кам-галадылгазынга төлөвилерни Тыва Респуб-

ликаның республика бюджетинде ол сорулгаларга 2011 чылда көрдүнген акша-

хөреңгизиниң түнүнү хемчээли-биле чогуур адында ыяап-ла медицина камгаладылгазы-ның Тыва республика фондузунче шилчидер.

кээринге Россия Федерациязының хама-атыларынга халас медицина дузазын көргү-зериниң күрүнө магадылалының Програм-мазы-биле бадылааны республиканың хоор-

ай округтарының, муниципалдыг районна-рының (кожууннарның) аайы-биле медицина

дузазын ачы-дузазын хевирлериниң аайы-биле көргүзериниң күрүнө даалгазында

доктаадып тургускан хемчээлдин күүсел-дезинге контрольду;

Тыва Республиканың медицина организа-цияларының көргүзүп турары медицина ду-зазының шынарынга ведомствонун конт-рольон.

4. Ыяап-ла медицина камгаладылгазының системазында кирип турар эмнелге-профи-лактиктиг албан черлериниң ыяап-ла меди-

цина камгаладылгазының акша-хөреңгизин көрдүнгенин езугаар болгаш чөп ажыллаа-

рынга контрольду Тыва Республиканың Ка-рынга контрольду Тыва Республиканың Ка-

дык камгалал болгаш социал хөгжүлдэ яамызы, Ыяап-ла медицина камгаладылга-зының Тыва республика фондузу боттан-

дырал.

5. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Ажылдап турар күрүнө албан чериниң хевирин өскертириниң аргазы-биле "Тыва Республиканың күрүнениң тудуг экспертизазының эргелели" күрүнениң автономнуг албан черин тургузарының дугайында

2011 чылдың февраль 19 №124 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Хоорай ту-душкун кодекзинге, Россия Федера-циязының Хамааты кодекзинге, 2006 чылдың ноябрь 3-те "Автономнуг албан чер-лериниң дугайында" №174-ФХ Федералдыг хоойлуга, 2007 чылдың март 5-те Россия Фе-дерациязының Чазааның "Инженер шинчи-лелдериниң төлөвилел документилеринге болгаш түннелдеринге күрүнө экспер-тизазын организастаарының болгаш эркти-рериниң чурумунун дугайында" №145 доктаалыга дүштүр Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Ажылдап турган "Тыва Республиканың күрүнениң тудуг экспертизазының эргелели" күрүнө албан чериниң хевирин өскертириниң аргазы-биле "Тыва Республиканың күрүне-ниң тудуг экспертизазының эргелели" күрү-нениң автономнуг албан черин тургузар.

2. Автономнуг албан чериниң тургуз-чузунга бүрүн эргелерни тыпсыр болгаш "Тыва Республиканың күрүнениң тудуг экс-пертизазының эргелели" күрүнениң автоном-нуг албан черин тургузары-биле холбашкан хемчеглерни эрктиреринге харысалгалыг кылдыр Тыва Республиканың Күрүнениң чуртталга инспекциязының, тудуг хайгаа-ралының болгаш өртек тургузарының албанын томуйлаар.

3. Мурнунда "Тыва Республиканың күрү-нениң тудуг экспертизазының эргелели" кү-рүнениң автономнуг албан черинге быжыг-

латтынган шимчeves өнчү-хөреңгиниң опе-ративтиг эргелеп-башкарылга эргезин тур-густунуп турар "Тыва Республиканың күрү-нениң тудуг экспертизазының эргелели" кү-рүнениң автономнуг албан черинге доктаат-тынган чурум езугаар Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги харылдааларының яамызы капсырылга езугаар арттырал.

4. "Тыва Республиканың күрүнениң тудуг экспертизазының эргелели" күрүнениң автономнуг албан черин тургузары-биле холбашкан хемчеглерниң планын бадылаар.

5. Тыва Республиканың Күрүнениң чуртталга инспекциязының, тудуг хайгаа-ралының болгаш өртек тургузарының албаны "Тыва Республиканың күрүнениң тудуг экспертизазының эргелели" күрүнениң авто-номнуг албан черинге даалгаларны док-таадып тургузар.

6. 2007 чылдың февраль 2-де Тыва Рес-публиканың Чазааның "Тыва Республиканың Күрүнениң ведомстводан дашкаар экспер-тизазының эргелелиниң адын өскертириниң болгаш Тыва Республиканың Күрүнениң тудуг экспертизазының эргелелиниң дуга-йында дүрүмнү бадылаарының дугайында" №197 доктаалының 2 пунктузун күжүн чидирген деп санаар.

7. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Дарга-зының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2011 чылдың март 31 №225 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның док-таадыры болза:

1. Күжүн чидирген деп санаары болза:

2007 чылдың январь 17-де Тыва Республиканың Чазааның "2002 чылдың сентябрь 10-да Тыва Республиканың Чазаа-ның "Регионнун үндүрүлгелериниң болгаш

чыылдаларының талазы-биле чедир чыгдын-маан акшаларны болгаш өрелерни тыр-тарының болгаш үндүр бижирииниң аргазы

чок деп хүлээп көөрүнүн чурумунун дуга-йында" №675 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында" №74 доктаалын;

2009 чылдың июнь 15-те Тыва Респу-бликаның Чазааның "Култураының болгаш уран чүүлдүн республика болгаш муниципал-дыг албан черлериниң педагогика ажылдак-чыларының аттестациязын эрктирериниң

талазы-биле Тыва Республиканың Култура болгаш информастыг политика яамызының чедирип турар күрүнө ачы-дузазының адми-нистративтиг регламентизин бадылаарының дугайында" №274 доктаалын;

2009 чылдың сентябрь 8-те Тыва Рес-публиканың Чазааның "2009 чылдың июль 8-те Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Рес-

публиканың Хамааты байдалдар актылары-ның бижимелиниң эргелелиниң (агентилел-дин) хамааты байдалдын актыларының кү-

"Тыва Республика Эрзин кожуун" муниципалдыг районнун административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2011 чылдың март 31 №226 Кызыл хоорай

2006 чылдың июнь 29-та Тыва Респу-бликаның "Тыва Республикада административ-тиг комиссиялар дугайында" №1885 УХ-1 Хоойлузун күүседир сорулга-биле Тыва Рес-

публиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Административтиг чурум хажыдыыш-кыннарының дугайында херектерни сайгарып көөрү-биле "Тыва Республика Эрзин ко-жуун" муниципалдыг районнун администра-

тивтиг комиссиязын (моон соңгаар-Адми-

2011 чылдың март 31-де Тыва Республиканың Чазааның №226 доктаалы-биле бадылаан

"Тыва Республика Эрзин кожуун" муниципалдыг районнун административтиг комиссиязының составы

Сергек Сандыкович Шактар — Эрзин ко-жуун чагыргазының даргазы, даргазы (дугуржулга езугаар);

Снежана Олеговна Динчит — Эрзин ко-жуун чагыргазының организастыг килдизи-ниң начальнигиниң хүлээлгезиниң күүседик-чизи, дарганың оралакчызы (дугуржулга

езугаар);

Буян Далай-оолович Кыргыс — Эрзин ко-жуун чагыргазының спорт болгаш аныяк-тар политиказының талазы-биле башкарык-чы специализи (дугуржулга езугаар);

Аида Николаевна Ооржак — Эрзин ко-жуун чагыргазының тудуг болгаш чурттал-гал ажыл-агый килдизиниң баш-

специализи (дугуржулга езугаар);

рүнө бүрүткелин күүседириниң администра-тивтиг регламентизин бадылаарының дугайында" №331 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында" №437 доктаалын;

2009 чылдың октябрь 9-та Тыва Респу-бликаның Чазааның "2002 чылдың сентябрь 10-да Тыва Республиканың Чазааның "Регион-нун үндүрүлгелериниң болгаш чыылдаларының

талазы-биле чедир чыгдынмаан акшаларны болгаш өрелерни тыртарының болгаш үндүр бижирииниң аргазы чок деп хүлээп көөрүнүн

чурумунун дугайында" №675 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында" №500 доктаалын;

2009 чылдың декабрь 30-де Тыва Рес-публиканың Чазааның "2002 чылдың сен-тябрь 10-да Тыва Республиканың Чазааның №675 доктаалыга өскерилгелер кириери-ниң дугайында" №665 доктаалын;

2010 чылдың июнь 17-де Тыва Респу-бликаның Чазааның "Массалыг информация чепсектери болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның Дарга-

зының грантыларын тургузарының дуга-йында" №262 доктаалын.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

"Тыва Республика Эрзин кожуун" муниципалдыг районнун административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2011 чылдың март 31 №226 Кызыл хоорай

нистративтиг комиссия дээр) тургузар дээр-

2. Дараазында чүүлдерни бадылаадып Административтиг комиссияның сүтат-зын;

Административтиг комиссияның төгөик-таңмазының үлегер-хевирин.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Чодураа Мөңгеевна Ооржак — Эрзин ко-жуун чагыргазының көдээ ажыл-агый эрге-лелиниң начальниги (дугуржулга езугаар);

Сендимаа Сүгеевна Сади — Роскерег-лелхайгааралдың Эрзин кожуун талазы-биле девискээр органының начальниги (дугур-жулга езугаар);

Валерий Мидирович Сынаа — Тыва Рес-публиканың Чазааның Даргазының Эрзин ко-жуунда бүрүн эргелиг төлээзи;

Чечен Комбуевна Ховалыг — Эрзин ко-жуун чагыргазының даргазының социал по-литика талазы-биле оралакчызы (дугуржулга

езугаар);

Өнермаа Санааевна Шюгдюр-оол — Эрзин кожуун чагыргазының саң-хөө эргеле-линиң начальниги (дугуржулга езугаар).

Тыва театрының 75 чылынга

ЧОНУВУСКА БАРААН БОЛУП...

Кады өөренип база ажилдап чорааным театр болгаш культура уран чүүлүндө эш-өөрүмнүң дугайында сактып ора, демир-үжүм тудуп алдым. Ол үеже эглип, бичии сактышыкындан кылырын чопшээрер көрүңер.

1970 чылдың август айда Кызылдың уран чүүл училищезинге актер-режиссер мергежилинин студиязынга өөренип күзел-чүткүлдүг, дүүнүгү сургуул аныктар чыгып келген. Шылгалда эрте-ринге арга-сүмени Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, режиссер К.О. Сагды берип, белеткеп турган.

Тываның ол-бо булуңнарындан келген хөй-ле аныктарның аразындан уруглар, оолдар-даа шилиттинген. Оларга Тамара Ондар (Саая), Каң-оол Тагаланов, Людмила Тюлюш (Хомушку), Анзат Куулар (Ооржак), Серепан Монгуш, Иван Бершанских дээш, оон-даа өскелер хамааржыр.

Башкыларыбыс С.Л.Оюн, В.В.Оскал-оол, Т.Н.Намай, И.И.Лопсан, Л.Беднякова ыры-танцы, хөгжүм, шимчээшкин, актер мергежили, театр төөгүзү дээн кичээлдерни ындынын-ла өөредип турдулар ийин. Эң ылаңгыя К.О.Сагды биле С.Л.Оюн башкыларыбыс кезек үе болгаш-ла хөгжүм-шии театрынга (амгы филармония) өөредиглиг кичээлдерни эрттирип турганы биске онза сонургалды оттурган. Улуг профессионал артистерниң сценага белеткел үезинде ажилынга олуржуп, кезээки шиилерни көөр турган бис.

Ийги курска элээн каш кижини театрың репертуарында шиилерге кириштирип эгелей берген. Бир дугаар профессионал сценаже үнгенивис Шекспирниң «Ромео биле Джульетта» деп трагедиязынга хөйүнүң санынга киришкенивис болган. Абдумамуновтун «Вьетнамның төлдери бис» (режиссеру К.Сагды) деп шиге Т.Ондар, М.Сандак, О.Даваа — патриотчу кыстарны, а Серепан «Чечен биле Белекмаа» деп шиге даңгынаны ойнаар аас-кежиктиг болган бис.

1972 чылда бир-ле хүн Тываның культура сайыды М.С.Хомушку Тыва АССР-ниң партия обкомунун бирги секретары С.К.Тока көрүп елген дээрже девидеп, сүрээдеп ганывысты ам-даа утпас-тыр. Ооң соонда барыын болгаш он кожууннарга театр декада-

зынга бо шиилер-биле киришкенивис тыва театрың баштайгы үнде-зилекчилери, чоннуң ынак аталдарлыг артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар, К.Хүргүлек, А.Тавакай, М.Монгалбий, С.С.Баир олар-биле кады-кожа ажилдап, оларның чогадыкчы, байлак арга-дуржулгазы биске оон ыңай ажилдаарывыска улуг идиг болган. Ол-ла өөредилге чылында башкывыс Т.Н.Намайның удуртулгазы-биле Москваже бистин курсту экскурсияладып чоруткан.

Аай-дедир маңнашпазын дээш орукка чиир аш-чемивисти безин үндүрүп берген болгай. Аравыстан хөй кезивис бир дугаар самолетка олурганывыс ол болган. Хүннүң программа-биле Москвада Щепкин аттыг театр училищезинин студентилеринин кичээлинге олуршкан бис, а кезээлерде театр баары албан турган. Көдээ суурлардан үнген улуска биске бир онзагай чүүл ол болган.

1973-74 чылдарда чамдык эштеривисти Москваның Щукин аттыг театр училищезинче өөредип чорудупкан. Артан студентилер өөредилгевис уламчылап, диплом камгалаан ажилывыс Б.Васильевтиң «Даң хаязы мында ыржым» деп шииде эрес-дидим, маадырлыг дайынчы кыстарны орус дыл кырынга республиканың комсомолчулар шуулганынга тус-тус рольдарны чедишкенин көргүскенивис түңнелинде, театрың чогадыкчы бөлүүнге ажилдай берген бис. Ол үеде театрга аныак артистер дарый негеттинип турган. Кезек кижини театрың аңгы-аңгы шиилеринге чогадыкчы езу-биле ажилдап кирипкен бис. 1975-76 чылдарда К.Э.Кудажының «Далай дүвүнде даңгына» деп ыры-хөгжүмнүг шиизи-биле Улуг-Хем кожуунга келиривиске, Шагаан-Арыгның чамдык бажыңнарын бузуп, чаа туттунуп турар Шагаан-Арыг хоорайже чоорту көжүп эгелеп турар мындыг болган. Ынчангы ССРЭ үезинде театрга комсомол хуралынга шиитпирлээни-биле тыва театрың

Артист эш-өөрү-биле кады.

баштайгы режиссеру, драматург В.Ш.Көк-оол артистин кадыының байдалы-биле ооң бажыңыга барган бис. Ооң өөнүң ишти бисти чазык-чаагай уткуп хүлээп, аажок өөрүүр болду. Виктор Шожопович бедик сыртыкта ооргазын чөленип алган олурар болду. Ол бистерни каттыртып, солун чугаалар чугаалап, бисти ыяттырып-даа олар. Оларның бажыңының иштин аштап-арыглап, оон-даа өске даандырган чүүлдеринге хире-шаавыс-биле дузалажып-даа турганывыс база бар.

Амгы В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрында аныак салгалдың артистери удаа-дараа немежип турары дыка өөрүнчүг-дүр. Бичии уругларга «Ойнаарак» деп театр бөлүү база бар апарган.

Ам көрүп орарымга, Анзат Куулар — РФ-тиң алдарлыг артизи. Серепан Монгуш — ТР-ниң алдарлыг артизи. Олар иелээн Чөөн-Сибириниң культура болгаш уран чүүл академиязын бот-өөредилге-биле доосканнар. Чараш үнүгү ыраажы Анзат Куулар — ам театрың база бир дуржулгалыг режиссеру.

Людмила Тюлюш режиссернун дузалакчызы ажилга 25 чыл ажилдаан. Ол — кончуг улуг харыс-салгалыг ажил. Л.Тюлюш — тус-

кайлаң, онзагай омур-хевирниң артизи. «Ойнаттынмаан рольдар» деп артистер аразынга эртип турар конкурска 1-ги чергениң диплому-биле шаңнаткан. Москвадан келген критиктерниң бедик үнелелин чаңгыс эвес удаа ап келгени ооң ойнаан рольдарының аңгы-аңгы омур-хевирлерин бадыткап турары. Ол — бодунуң репертуарын чаартып, дилеп, тыптынып, ону боттандыраарынче улуг күш-ажылын мөөңнеп чоруур салым-чаянныг артист. Салым-чаянныг Тагаланов Каң-оол 1994-2004 чылдарда В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга директорлап ажилдаан. Ол кончуг кижизиг, бөдүүн кижилерге аажок кичээнгейлиг кижини. Олча Донгак театрда 15 чыл ажилдап чоруй, республиканың Алдан-Маадыр аттыг музейинге төөгү эртемнеринин доктору, сураглыг чогаалчы М.Б.Кенин-Лопсанның ажилдарын көрүп өөренип, лекцияларын дыңнап, ооң ачы-буяны-биле эртем ажилында бо хүннерге чедир ажилдап чоруур. Ол — РФ-тиң Культура яамызында «Культурада чедишкенин дээш» деп хөрек демдээниң эдилекчизи. Вероника Чооду — Тываның күрүне филармониясында хөй чылдарда ажилдаан сураглыг ыраажы. Ол база «Культурада

чедишкенин дээш» демдээниң эдилекчизи. 1975 чылда Свердлов студиязынга «Эзирни тыва кинода Зойкан ойнаан. Ак-Довура театрын удуртуп, у ажылы дээш хөй талдың эдилекчизи.

Урана Хертек — туразының алдарлыгы. Ол 30 чыл дургуз Култура яамызынга

Бо хүннерде В.К. хөгжүм-шии театры деглеп турар. Кол ртин алдарлыг арти Ооржактын салым-чадыкчы талантызы-биле аңгы-аңгы деле профессионал театрлеринге шылгарап, чедишкенин бичирилди. Чылыс-биле чаалап ал чоннуң чоргааралы. Баан-четпээн чери чачалгалар дээрже чылын та кайнаар айт Орууңар ак болзун!

Ол культураның хоочу чызы.

Кызыл хоорай. Чурукту хуудас алган.

2009

КАТАПТАТТЫНМАС РОЛЬДАРЛЫГ

Февраль 20-де хөгжүм-шии театрынга Солун-оол Иргитович Ляндуптун 70 тың харлаанынга тураскааткан кезээ болуп эрткен. Аңаа колдуунда 50-70 хар назылыг дыр улустар келген. Зал чык долу, хостуг олут чок. Чыылган чонга кезээ дыка солун болган. Иргитович дески талантылыг кижини болду. Ол кедергей ырлаар, танчылаар, хөктүг, каттырынчыг чугаалар, баснялар чугаалап, шиилерден үзүндүлөр ойнап турда, канчаар ону. Шынап-ла, бурган чаяп берген талантылыг. Ындыг салым-чаянныг артистер ховар-ла боор.

Кезээниң ийги кезээнде театрың артистери концертти көргүсүшкөн, байыр чедирип, белек-селээн сунуп турдулар. Аңаа улаштыр «Саян» ансамблиниң ортумак болгаш аныак салгалдың артистери, композиторлар боттарының уран талантызын база көргүскөн. Амгы үениң дааш-шимээниг, кижини кулаа чарлы бээр чыгы, тараа соктап турган ышкаш сагындырар төккүңейнип, кижиниң бажының дүгү адылып кээр хөгжүм мында чок.

Композитор Данзын Кертик-оол ырыларны, шиилерден үзүндүлери баян-биле үдеп турда, көрүкчүлериң сагыш-сеткили көдүрүлүп, чайгаар-ла таалага алзы бээр болду. Ойнаарының чаражын. Ынчалдыр-ла 3 шак билдиртпейн эрте берди, көрүкчүлери адыш часкап, олуттарында орбушаан хевээр.

Артист сценага үнүп келгеш, өөрүп четтиргенин илередип, көрүкчүлери-биле база катал ужуражыр бооп байырлажып чарылган. Концерт бедик деңгелге эрткен-даа болза, шала эпчок болган чүүлдерни көрүкчүлериң эскериглеринден киридим.

Бирээде, С.И. Ляндуп Россияның болгаш Тываның улустун артизи кижини-дир. Тыва театрда ындыг кижини чүгле ол. Чаңгыс ол-ла театрынга чартык чүс чыл болган, амгы үеде театрың эң-не улуг назылыгы. Аныак чылдарында театрың үндезилекчилери, хоочун артистер (М. Мунзук, В.Ш. Көк-оол, Н.Өлзей-оол, Х. Конгар, Кара-кыс Намзатовна дээш, оон-даа өске) артистер-биле кады ажилдап четтигипкен. Амгы үеде аныак-даа, ортумак назылыг-даа артистер-биле деңге ажилдап, арга-сүмезин берип, даянгыжы болбушаан, быжыг туружунда.

Ийиде, мээң-даа, көрүкчүлериң-даа сагыш-сеткилинде арай эпчок арткан чүүлдер, мындыг ат-алдарлыг артистин 70 харлаан кезээниг бедик албан-дужаал ээлеп турар төлээлер чүге келбээн ирги? Чүгле арат чон тарап эгелей бергенде, чаа кадык камгалап болгаш социал адыр сайыды А.П. Дамба-Хуурак аас байырын чедирген.

Үште, театрың сценазының шимелдизи чегей, чүгле ырак сцена артында харлыг-баштыг Бай-Тайганың чуруу бүлүртүң көстүп турар. Өңнүг, чараш шарлар, өң-баазын ленталар чок эвес, 70 харны көрүштүг каастап алып арга турду-ла ыйнаан. База бир элдеп чүве: театрың чингине директору Ш.К. Начынның көзүлбейн барганы. Чонаа-да-ла улуг болуушкуннар үезинде радио, телевидениениң журналистери интервью алган, тырттырган, чай чок-ла турар ийик. Бо удаада олар база көзүлбес болдулар. Бо бүгү көрүкчүлериң сагыжыга ужу-бажы билдинмес, тывызык бооп арткан. Чер аразы ырак-даа болза, Бай-Тайга кожуунун чагырга даргазы (М.С.Монгуш) баштаан хөй-ле кижилер чылыг-чымчак состерни чугаалап, белек-селээн сунуп турдулар. Ол үеде

Солун-оол Иргитович карманы аржылыын уштуп, караанын ч турду. Ол өөрүшкүнүң карак ча чадавас. Артистке кожуунун хамаатызы» деп атты тывыска

Ляндуп Солун-оолдун ады «Россияның шылгараңгай кижини энциклопедияже киргени хөйи турар. Ол дээрже Тываның төл бир балалбас исти арттырганы оол Иргитович Тыва театрынга, ч болгаш, чартык чүс чыл иштинде рольдарны ойнаан. Салым-чаяа ойнаан омур-хевирлерниң салым кады муңгарап, хилинчектенип хөглөп, ыглап-даа чораан.

Бо кезээниң соонда оон с линде кандыг бодалдар арткы аары берге. Кижиниң чугаалаар, шыгжап алган чоруур чажыттар болур болгай. Шак ынчалдыр-ла Иргитович Ляндуп көрүкчүлериң ны, эскертинмээн Улустун ал арткан.

түнгү «ШЫННЫҢ» аалчызы «Каргыраа» тыва-япон найырал
түнүн директору Откун ДОСТАЙ

Тыва-япон найырал

ХҮН ҮНЕР ЧҮКТҮҢ ЧҮРТУНДАН ААЛЧЫЛАР

Чогаадыкчы улус черле ындыг, бир-ле чаа чүүлду алынгыр-тывынгыры-биле тып эккээр. Откун Монгушович Достай — оларның бирээзи. Ооң чогаадыкчы ажылын каш чылдар дургузунда эскерип элдим. Бир-ле бөлүктү тургузуп ап, бир-ле төлөви-елди амыдыралга боттандырып, ырак-узак строльдарже чоруп, доктаамал дилээшкннде орур чаңныг. Буян-Бадырғы аалчылар бажыңыңа кызы-бүрү солун концерттерни, ужуражылгаларны оң организаптап эгелээни — чогаадыкчы кылының уланчызы-дыр. Чоокта чаа тыва-япон найырал төвүн база ол тургускан. Ол солун девилелге хамаарыштыр чугаа кылыры-биле тисти редакцияже чалаан бис. Номчукчула-выска ол солун болуру чугаажок.

Откун Монгушович, ты-
н найырал төвүн тургу-
еп бодал кажан, каяа,
а тылтып келгенел?

1994 чылда Санкт-Петер-
театр академиязын доос-
нып келгеним чайын Тыва-
устуң хөөмейжизи Геннадий
Кымы Японияга болуп эртер
ас чогаал фестивалыңа
деп турарын чугаалааш,
орурун менээ сүмелзэн.
Алым-даа аажок. Тываның
хөөмейжизи Валерий
Тываның болгаш Россия-
дарлыг артизи Надежда
ТР-ниң алдарлыг артизи
Монгуш оларны эдерип,
бир дугаар хүн үнер чурт-
найысылалы Токиону көөр
иктиг болган мен. Ынчан
укчуус Рада Чакар бол-
ун чоннуң Тывага, тыва аас
а кайгамчык, сонуграл-
нан эскерген мен.

Фестиваль үезинде артист
выс Макигами Коичи-биле
п алган бис. Тыва хөөмей-
и кайгамчык сонуграар
олду. Бодунуң ансамбли-
стивальга ол ойнап турду.
Илде Тывага делегей чер-
өөмей шуулганы болур,
едип келиринче артисти
бис. Шынап-ла, ол чылын
и Тывага чедип келген. Ол
япон-тыва найыралдың
найыралының сырыны
гелээнин боттары-биле-даа
эн бис. Өнүүвүстү эдер-
ш, Тывавыстың каас-чараш
рын көргүзүп, изиг-ханна-
у-чаңчылдары-биле, амыды-
тталгавыс-биле таныш-
оруп-ла турдуус. Эживис
чылдың кээр апарган.

1998 чылда Тере-Хөл
га дыштанып турувуста,
и мени кый деп алгаш:
сан, силер-биле чугаа бар,
ке келир чылын сени ча-
ен? — дидир. «Чааскаан
н бе?» — дидим. «Эштерлиг
н, беш кижиден шилип ал»
Боду Мөңгүн-оол Ооржак-
ж сонуграан. Бистер чүү
мырай-ла бердивис. Кара-
н (Бай-Тайганың Кара-Хөл
Сергей Ондар (ам Аба-
Надежда Агбаан-Шырап-
улар угбавыс, мен —
эн ынчаар өнүүвүстүң
-биле Японияга четтивис.
тап хүн үнер чуртту көөр
иктиг болдум.

Чылда Макигами Тывага
ди. 2000 чылда Александр
Надежда Куулар олар-
ды Японияга четтивис. Ооң
Тываның Улустуң хөөмей-
Валерий Монгуш, Герман
база Олад Агбаан Шы-
н

жиктиг олар-биле «Кырган-авай»
деп ансамбль тургузуп алгаш бар-
ган бис. Бир катап Демир-оол Ке-
жиктигни сөөлгү концертке чүгле
ырлап эвес, а пародия («Бале-
рина») ойнадып үндүрүпкен бис.
Японнар шуут кара баарын кадыр
каттырышкан болгай. Олад Аг-
баан-Шыраповна кырган-ававыс
дендии чиик адак кижжи боор. Кан-
чангаш-ла көрүптер дээривиске,
барба-савазын тудупкан дуу-ла
мурнувуста халып орат. Ам кыр-
ган-ава 81 харлыг, ол хирезинде
уруундан артык чиик адак болдур
ийин. Буянның кырган-ававыс-биле
магалыг хүндүледип чордуус.

1998 чылда-ла Макигами Коичи
япон-тыва «Хөөмей» төвүн тур-
гузуп алган. Ол төптүң чалалгазы-
биле гастрольдап чоруп турганы-
выс ол. Тыва кижиниң бажы ол
хире озалдап ажылдаар көрүнер
даан, он ажыг чыл эрткенде, ам
кээп өнүүвүстен үлегер ап, тыва-
япон найырал төвүн тургузуп алга-
нывыс ол-дур.

— Ону тургузуп алырыңа
кымнар дузалашканыл?

— Документация-биле холбаш-
кан консультацияны юристерден
алдым. Ооң соонда мээң найырал
төвү тургузуп турар сураам дың-
нааш-ла, Чечек Кыргысовна Шулуу
боду телефоннап келгеш: «Чүү
хережил, дуңмам, мен дузалажым»
— дээш, улуг деткимчени көргүске-
нинге сеткилим аажок өөрзэн.
Реклама, концертке белеткел
ажылдарын шимчедиринге ол
дыка улуг дуза болду. Боду Япо-
нияга четкен болгаш, ол чуртту эки
билир, ол чонга сонугралдыг,
хүндүлээр кижжи.

— Март ортан чезинде
япон өңүцүр коллегалары-
биле Тывага кээп чораан бол-
гай. Японияга болган коргун-
чуг чер шимчээшкнниң
соонда, олар сеткил-хөңүц ба-
лыгланган келгени чугаажок,
аңаа хамаарыштыр чугаалап
көрүңерем.

— 2010 чылдың декабрьда
япон-тыва найырал төвү «Каргы-
рааны» ажыдып алгаш, эжим
Макиганиже интернет дамчыштыр
чагааны бижипкен мен. Аалдап
кээр болган. Уткуур хүнде манап
ор мен. Март 11-де хенертен Япо-
нияда 9 баллдыг чер шимчээшкнни
болган деп коргунчуг медээ-даа
келген. Өнүүмден база дораан
чагаа келди. Ынчалза-даа дугур-
жулга болган, чоруурунга белетке-
нип алган турган болгаш, март 12-
де кежээ аэропортке чорутулар
деп, кадайы менче чагаа октады.
Сөөлүнде келгеш чугаалааны бол-
за, Токионун аэропортуңа чедир
безин 5 шак дургузунда чоруп
болган.

ужар-ушпазы билдинмес. 2 шак
дургузунда манап кээрге, Токио-
Пекин рейсти харын чарлай берген.
Самолетка олурупкаш ужуп үнүп-
тери билек, стюардесса Фукусима
атомнуг станциязында частыш-
кын болган деп чарлапкан, кайы
хире хемчээлдиг болганы, айылы
кайы хирел дээрзи чүзү-даа бил-
динмес. Ам канчаар, ужуп үнүпкен
улус, шынап-ла, сагыш-чүрээ сар-
гып артканнар. Пекинден Крас-
ноярскиже ужупкаш, Красноярски-
ден Кызылче ужура дээрге, чүгүнер
аар дээш албайн туруп берген.
Аас-кежик болуп, Кызылче ужура
чаңгыс-ла пассажир бар болган,
ынчангаш өске хостуг олуттарга
чүзүгүн салгаш, Тываже ужуп кээр
аргалыг болган. Ала-чайгаар чо-
руу чогул чораан улус-тур ийин.
Тываже келиксээн күзели ол хире
күштүг болган.

— Кымнар келгени ол?

— Японияда «Хөөмей» ниити-
лелиниң даргазы Макигами Коичи,
классиктиг авангард хөгжүм
ойнакчызы виоланчельге ойнаар
Удаи Шика, бурун япон ырлар
ыраажызы Кохару Янагиа.

Март 16-да Буян-Бадырғы аал-
чылар бажыңыңа чүгле япон хөг-
жүм концертин өнүктүривис үн-
дүрдү. Бодум Монгуш кижжи мен,
ынчангаш Монгуш Буян-Бадырғы
аттыг өргээге чүнү-даа организа-
тап эртиреримге, чорууус чогу-
гур болур чорду (каттырар). Ол
аалчылар бажыңыңың ээзи Айслу
Васильевна Хорлуу аалчылары-
высты уткуп хүлээп алгаш, херээ-
жен хөгжүмчүнү бир неделя иш-
тинде халас чурттаарын боду-ла
сүмелзэрге, дыка-ла амырадывыс.
Ырак-узактан келген улуска ол
улуг деткимче-дир. Айслу Ва-
сильевна япон ыраажыдан аалчы-
лар бажыңыңың кафе ажылдак-
чыларыңа япон чем аймааның,
оода ийи-бирин-даа болза, канчаар
кылырын өөредип каарын дилээр-
ге, ол күзелдин-биле чөлшээрешти.
Бусидону (быдаа), су-шини болгаш
2-3 аңгы салатты ол кылып өөредип
каан. Кызылдың уран чүүл коллед-
жизиниң сургуулу япон кыс Мао
Терада очулдурукчулаан.

Япон артистерниң концертиниң
соонда ТР-ниң Дээди Хуралының
депутады Андриан Шериг-оолович
Ооржак өнүктүривис чер шим-
чээшкнниңде таварышкан чону
дээш сагыш аарып, мунгарап-ку-
даравазын дээш алаактырып, дүш-
теки чемче чалаан. Аң эди, Тоора-
Хем балыы-биле аалчыларын ол
хүндүледи. Далай чеми чип чаңчык-
кан японнар аң эди биле хем ба-
лыын дыка чаагай-дыр деп чоог-
лаан.

гаадылга бажыңыңа кат-
тышкан концерт үндүрген
болгай силер, ол дугайында
чугаалап көрүңерем.

— Улусчу чогаадылга төвүңге
болган концертке ол хүн япон аал-
чылары-биле аңгыда, Японияга
барып четкен, ол чонга оюнун
көргүскен тыва артистер база
кириштивис. Мындыг концерт ор-
ганизаптаарым ол, ырактан өңүк-
терим кээр, концертке киржип
көрүнер дээн мээң дилээмни
артист эш-өөрлерим шупту дет-
кээ. Оларга солун арнын дамчыш-
тыр өөрүп четтиргенимни база
катап илередип каайн. Көрүкчүлөр
улуг сонуграл-биле уткуп, хүлээп
алган чүве. ТР-ниң Чазааның Дар-
газы Ш.В.Кара-оол япон артис-
терни баштай кабинединге ажыл-
албан аайы-биле хүлээп ап ужу-
рашты. Ооң соонда концерттивисти

— Япон өңүцүртериниң
чурттап турар аал-ораныңа
чер шимчээшкнни барыктыг
болганы ол бе?

— Ийе. Аалчылары-биле
ийизи — Токиодан, бирээзи — Ата-
ми дээр Токиодан 450 километр
черде хоорайдан. Оларның аал-
ораны, ха-дунма, дөргүл-төрел-
дери, бурган авыралында, айыыл-
халапка таварышпаан.

— Аалчылар Тывадап кан-
дыг сеткил-хөңүцү чанып
аъттанган аргы?

— Макигами каш-даа Тывага
келген болгаш, бистиң чонну пат
билир, аажок хүндүлээр, сонугу-
гаар кижжи. Артканнары база ма-
гадап чандылар. Чуртунга баргаш
япон уруг дораан чагаа чорутту.
«Делегейде ат-сурагыг тыва хөө-
мейжилер-биле, хөгжүмчүлөр-биле
кады сценаже үнүп турганымга

кээп көрдү. Баштайгы ужуражылга
үезинде Шолбан Валерьевич япон
аалчылары-биле аай-дедир орук
өртзэн бээрин аазаан болза,
концерт көрүп келгеш, ол акшаны
сценага япон артистерниң холунга
хүлээдип берди. Чазак Даргазы
байыр чедирип чүве чугаалаан
соонда, Японияда болган бойдус-
туң улуг айыыл-халавыңа тавар-
ышкан чонга кажыдалдың мину-
тазын чарлап, көрүкчүлөр-биле
кады мөгейди. Ооң соонда экранга
тыва-япон чоннарның мурнундан
бир дугаар танышкан кайы-даа
таланың кайгамчык төлөптиг оол-
дары Максим Мунзук биле Акира
Курасава көстүп кээрге («Дерсу
Узала, 1978 чыл), зал диңмиттиг
адыш часкаашкыннары-биле диң-
миттелди. Ол байырланчыг минута-
ларда Японияга чедип, кайгамчык
таланызы-биле ол чонну кайгат-
кан, ам аравыста чырык өртем-
кейде чок эш-өөрүвүстү сактып
мөгейдивис. Ол дээрге Тываның
Улустуң хөөмейжизи Геннадий
Тумат, Тываның алдарлыг артис-
тери Аяс Данзырын, Александр
Шактар болгаш хөгжүмчү эживис
Мерген Чаян-Хөө олар-дыр.

— Япон көрүкчү биле тыва
көрүкчүниң ылгалы бар бе?

— Дыка ылгалдыг. Тывалар
изиг ханныг бис. Чүү-даа чүвени
дүрген хүлээп алып, дүрген харыы-
лаар. А япон көрүкчүнүн аажы-ча-
ны, бодун алдынары аажок турум,
таваар, бодамчалыг. Хөөмейлеп,
сыгыртып оргаш дыңнаарыңа,
ымыраа ушканы безин дыңналып
турар шыпшың. Хөөмейлеп доозуп-
тарыңа-даа, 3-4 секунда хире кан-
дыг-даа дааш чок. Өөрөмзэн ки-
жи болза, дораан «сонуграваан-
дыр» деп бодал башка кирер. Ын-
дыг эвес, элзэн болганда, адыш
часкаашкыннары ам кээп частып
үнер.

бодум безин бүзүрөвес-тир мен,
ол мээң дүжүмге безин кирбээн
аас-кежим-дир» деп бижзэн.
Тыва Республиканың Чазааның
Даргазы Ш.В.Кара-оол-биле ужу-
ражылга оларның сеткил-чүрээңге
балалбас чырык исти арттырган
дээрзин чугаалап турдулар.

— Бодуңар Японияга каш-
даа четкен-дир силер, а өөңөр
ишти Елена биле огулңар
Салгал хун үнер чуртка чет-
кен бе?

— Ийе. 2009 чылда Атамиде
Юговаро спорт школазы Еленаны
чалаан. Огулуус Салгалды эдертип
алгаш четтивис. Ында ча адыкчы-
лары-биле ол ужурашкан. 2-3 шак
иштинде Еленаны салбайн, айты-
рыглар салып, сонуграп, өөрүп
турдулар. Хүндүткел езулалы дыка
чараш чорду. Уткуурда-даа, үдээр-
де-даа, шупту калбаш кээп дүжүп
хүндүлээр улус-тур. Елена (Тутат-
чикова-Достай) олимпий оюннары-
ның киржикчизи болгаш, өөреник-
чилерге Атлант, Афины олимпий
оюннарының хөрек демдектерин
тренер башкызыңа белекке бээр-
ге, амыраарын канчаар. Ону чүгле
эки чедишкннер чедип алган
спортчуга бээр бис дээр болду.

— «Каргыраа» тыва-япон
найырал төвүңүң моон соң-
гаар сорулгаларын чугаалап
көрүңерем.

— Амдызыңда ол чон бойдус-
туң улуг айыыл-халавыңдан оңгар-
лып, бут кырыңа туруп алырын
манап алгаш, кады кылыр ажылда-
рывыс-ла хөй: спорт-даа, уран
чүүл-даа талазы-биле япон чоннуң
чаңы-биле, таваар, эшкедевейн,
улуларның найыралын быжыкты-
рар ажылы-биле уламчылаар бис.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ
чугаалашкан.

Фото-чуркту «Каргыраа»
тыва-япон найырал төвүңден
алган.

Апрель 7 – Бузу-делегейниң кадыкшыл хүнү

ЧААГАЙ СЕТКИЛДИҢ ИЛЕРЭЭШКИНИ

Республикада чидиг айтырыг болуп турар туберкулез аарыындан качыгдап турар бичии уруглар, улуг кижилерге деткимче көргүзүр сорулгалыг «Ак ромашка туберкулезка удур» деп акция уламчылап турар. Эрткен неделяда акцияның эгелекчилери, Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының ажилдакчылары, боттарының аразында чыгып алган акшазына садып алганы телевизорун Республиканың туберкулез аарыгларына удур демисел чорудар диспансеринге белек кылдыр сөңнээн.

— Туберкулез аарыг кижилер, ылаңгыя бичии уруглар, ай-айы-биле эмнелгеге чыдып эмнедир болгай. Ынчангаш эмнээшкин ажылындан хостуг үезин солун кылдыр эрттирери аарыг улуска нарын апаар. Ылаңгыя бичии уруглар чалгаараар. Бо үеде бичии уругларның телевизорга дамчыдылгалар, мультитер, кинолар сонугураары аттыг болгай, ынчангаш бис яамының ажилдакчылары-биле сүмелешкеш, чыгып алган акшазы-биле телевизор садып бээрин шийттирилээн улус бис. Ол-даа болза, далайга дамды дуза — деп республиканың кадык

камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының оралакчызы Виктор Хайжок чугаалаан.

Акция март 15-тен май 15-ке чедир ийи ай дургузунда уламчылаар. Бо хүннерге чедир акцияга Россияның Кызыл крест организациязының Тывада салбыры, республиканың Дээди Хуралының (парламент) депутаттары болгаш Кызыл хоорайның чагыргазы кижип, онза кичээнгейни туберкулезка удур демисел чорудар диспансериниң бичии уруглар эмнээр салбырында угландырган.

Бо хүннерде бичии уруглар салбырында 55 бичии уруг эм-

нээшкини эртип турар. Оларның аразында бир хар четпээн бичии өпоя, үш хар четпээн 12 чаштар, школа назыны четпээн 6 бичии уруг, 17 школачылар болгаш 14 хар ажа берген 19 элээди оолдар, уруглар бар. Бо чылдың чүгле ийи айының дургузунда безин туберкулезтуң ажык хевири-биле аарый берген 14 хар четпээн 7 бичии уруглар, оолдарны эмчи хайгааралынче кириген. Аарый берген бичии уругларны эмчилер Чөөн-Хемчик, Тожу, Кызыл, Каа-Хем кожуннар болгаш Кызыл хоорайдан илереткен. Олардан аңгыда туберкулезтуң ажык хевириден аарый берген 8 элээди назылыг оолдар, уругларны бо чылын эмчилер хайгааралынче алган. Бо назы четпээн аарыг уругларның көвей кезин өкпеинде туберкулезтуг болган.

Бо бүгү бичии уругларның эмнээшкин эртип, ай-айы-биле чурттап турары эмнелге салбырынга келгеш, депутат Ирина Самойленко коллективиниң мурнундан хеп чуур машина-автоматты белекке берген. А Кызыл хоорайның мэриязының кадык камгалал эргелелиниң даргазы Алексей Артык-оол бичии уругларга мультитер көөр ДВД-ни сөңнээн. А Кызыл крест организациязы акцияның бир дугаар кижикчилери болуп, аарыг кижилерниң шуптузунга арыг-силги чорук сагырынга херек бөлүк белектерни тудускан.

Акция ам-даа май айга чедир уламчылаар, ынчангаш эриг баарлыг кижилер, албан организациялар кара сагыштыг аарыгдан качыгдан кижилерге боттарының деткимчезин көргүзүп болур. Аарыгы чүгле эм-тан, эмчи-домчу эвес, а эки сеткил база эмнеп каап болур болгай.

Надежда САТ.

ДЫҢНАДЫГЛАР

Тыва Республиканың муниципалдыг району Сүт-Хөл кожунунуң чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкарар килдизинче Россия Федерациязының хамаатызы Хун-Сулуу Сергеевна Сарыглардан Сүт-Хөл кожунунуң Суг-Аксы сумузуң Байыскылаң кудумчузу, бажың №76 деп адрессте көдээниң чурттакчылыг черлеринден ниити шөлү 812 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга бажының тудуп алыры-биле 5 (беш) чыл дургузунда арендага бээрин дилээн билдиришкин киргенин сонугуналдыг хамаатыларга дыңнадып тур.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдиришкинни дараазында адрессте хүлээп ал турар: 668150, Тыва Республика, Сүт-Хөл кожун, Суг-Аксы сумузу, Бүрбү кудумчузу, бажың 16, Сүт-Хөл кожун чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкарар килдизи.

Тыва Республиканың муниципалдыг району Сүт-Хөл кожунунуң чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкарар килдизинче Россия Федерациязының хамаатызы Чодураа Чамаевна Сарыглардан Сүт-Хөл кожунунуң Кызыл-Тайга сумузуң Степная кудумчузу, бажың №37 деп адрессте көдээниң чурттакчылыг черлеринден ниити шөлү 1400 дөр-

белчин метр чер участогун хууда чуртталга бажының тудуп алыры-биле 1 (бир) чыл дургузунда арендага бээрин дилээн билдиришкин киргенин сонугуналдыг хамаатыларга дыңнадып тур.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдиришкинни дараазында адрессте хүлээп ал турар: 668150, Тыва Республика, Сүт-Хөл кожун, Суг-Аксы сумузу, Бүрбү кудумчузу, бажың 16, Сүт-Хөл кожун чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкарар килдизи.

Каа-Хем районнуң чагыргазыңче Ляна Шоюрооловна Санчай-оолдан чурттакчылыг суурларның черлеринден Тыва Республика, Каа-Хем район, Бүрен-Хем суур, Подгорная кудумчузу, №1 в деп адрессте (адресстиг уг-шии билдингир) ниити шөлү 1000 дөрбелчин метр (шөлдү чижеглеп айткан, ону санаан соонда тодараттынар) чер участогун хуу чуртталга бажының тудуп алыры-биле 6 чыл хуусаа арендага бээрин дилээн билдиришкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда Каа-Хем районнуң чагыргазы бо билдиришкинге хамаарыштыр бижимел удурланышкынарны хүлээп алыр.

Күш чок деп санаар

Эрзин ортумак школазын 1984 чылда доосканының дугайында Ким Январович СОЯН-

оолдун адынга тывыскан №8962066 аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторунуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8530. Чагыг 38. Номерни парлагаче дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

АНАР ЮСИФОВ БОЛГАЙ
«АЛДЫН СКРИПКА»

«Ындыг төлевилел Россияга кажан-даа турбаан, лер бижип турарлар. Анар Юсифовтуң «Алдын ск» төлевилели классиктиг чаңылдарның болгаш чаа каттыжышкыны-дыр.

Амгы үеде хөгжүм-ыр эрттир долган үеде кандыг-төлевилели-биле кижини элде берге үе бо. Ынчалза-даа ка сурагжаан скрипка шоузунун жүмчү Анар Юсифовка турас хөй-ниитини сонугадып, «А ка» деп төлевилелдин кай илереткен деп, парлалга демд Анар Юсифовтуң «Алдын ск» деп шоу-төлевилели 2007 ч келген, россияжилерниң сап дораан чаалап алган. Ам нүүрүндө Анар болгаш ооң хе чуртту кезип чоруп турарлар «Алдын скрипканың» онз чүдел?

Ол скрипканың үнү эрги ылгалдыг, аңаа ойнаарының хевирлеринден шуут өске кылдыр күүседип турар. Чүс-ч дыңналып келген кайгамчык хөгжүмнү ойнавышаа скрипказы 21 вектиң бүгү жанрларын, демдектерин, үн күүседип турар. «Анарның скрипказы чаа үн-биле ырлап аялга хостуг болгаш чоргаар, кандыг-даа кызыгаарлааш Скрипканың үнү арыг, ооң кайгамчык хөөнү сагыш-сетки турар» деп, «Алдын скрипка» дугайында Москваның, нарын-даа МИЧ-лери бижип турар.

Төлевилелдин концерт программасы 14 кайгамчык тургустунган. Номер бүрүзү тускай, онзагай шынарлыг. Д латино, поп, классика, эстрада лирикасы, электроннуг хе Юсифовтуң хөй үнүг скрипказының күүселдези-дир. Шо ге-даа, ооң кол хөгжүм херекселинге-даа дөмейлежир гейде чок.

Номер бүрүзүн кайгамчык кылдыр дерээни, хөгжү дериниң тааланчыг аялгасы, амгы үениң технологтуг киригени кайгамчык түңнелге чедирер—хөгжүм үнү кө зүнүн чүрээнге дээр. Анар Юсифовтуң скрипказы илб биле дөмей, көрүкчүлери бодунче, сорунза дег, хаар

Апрель 9-та Анар Юсифов Улусчу чогаадылга ийи концерт үндүрүр. Ол кайгамчык болуушкү калбаңар. Концерттер 15.00 болгаш 19.00 шакта билеттерни УЧБ-ниң кассаларында садып турар. Анар шоу-төлевилели-биле www.anamusis.ru деп алба сайтындан таныжып ап болур. Немелде тайылбыр телефондан ап болур.

ТР-ниң Культ

«Үндүрүг декларациязын дужаарының чаңгыс аай хү» акция

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларывыс!

2011 чылдың апрель 16-да республиканың үндүрүг ниити республикага «Үндүрүг декларациязын дужаары аай хүнү» деп акцияны эрттирер.

Ол акцияны үндүрүг төлекчилеринге—2010 чылда алга орулгаларының дугайында отчет бээр ужурлуг тус-тус дуза кылдыр эрттирип турар. Ол хүн силер чүгле алган декларациязын дужаап алыр эвес, үндүрүг ортаг специалистеринден орулгаларны көргүзериниң айтыр талазы-биле билдиги сүмелерни, а ол ышкаш үндүрүг болгаш өнчү-хөреңги саналгаларын тыпсырының айтыр талазы-биле тайылбырларны база алыр.

Акция Россияның ФУА-ның районнар аразының д адресстерде инспекцияларыга эртер:

Кызыл хоорай, Московская кудумчузу, 8—Россияның Республика талазы-биле №1 инспекциязы; Каа-Шахтерская кудумчузу, 103—Россияның ФУА Тыва Р талазы-биле №2 инспекциязы; Шагаан-Арыг хоорай, О кудумчузу, 45 — Россияның ФУА Тыва Республика т №3 инспекциязы; Чадаана хоорай, Ленин кудумчуз Россияның ФУА Тыва Республика талазы-биле №4 ин Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 11 — Федералды албанының Тыва Республика талазы-биле эргелели.

Инспекциялар хамаатыларны 9-00 шактан 13.00 ш хүлээп алыр.

АГАР САНЫЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Т Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болга коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаак регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чыл те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730 «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравчен Солунда парлааттыг материалдарның авторларының редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг сан өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттарының